

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DENİZ HUKUKU SÖZLEŞMESİ VE DENİZ ALANLARINA İLİŞKİN BAZI KAVRAMLAR

Nuray KARAPINAR*

Deniz hukuku, deniz alanlarının hukuki rejimini, çeşitli kullanımlarını ve denizdeki gemilerin seyrüseferini düzenleyen kuralların bütünü olarak tanımlanır (Kuran, 2007). Deniz hukuku kuralları 19 yy. ortalarına kadar yüzyıllar boyu örf ve adet hukuku biçiminde gelişmiştir. Ancak, endüstrileşme ile birlikte artan hammadde ihtiyacını karşılamak için ülkelerin kara alanları dışında deniz alanlarında da yeni kaynak arama çaba ve girişimleri örf ve adet hukuku biçiminde gelişen deniz hukuku kurallarının derlenip toparlanmasına yönelik girişimleri başlatmıştır. Bu yöndeki çalışmaların ilk örnekleri, 1873 yılında kurulmuş olan, Uluslararası Hukuk Derneği (International Law Association) ve Uluslararası Hukuk Enstitüsü (Institut de Droit International) tarafından gerçekleştirilmiştir. 20. yüzyılda deniz hukukunun gelişimi bakımından 1930 tarihli La Haye Kodifikasyon Konferansı'nın yanı sıra, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın şemsiyesi altında düzenlenen Deniz Hukuku Konferansları önem taşımaktadır. Deniz Hukuku Konferanslarının birincisi 24 Şubat - 28 Nisan 1958 tarihleri arasında Cenevre'de toplanmıştır. Birinci Deniz Hukuku Konferansı sonunda deniz hukukunun temel konularına ilişkin olarak dört temel antlaşma (Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi, Kıta Sahaneliği Sözleşmesi, Açık Deniz Sözleşmesi, Balıkçılık ve Açık Denizlerin Canlı Kaynaklarının Korunması Hakkında Sözleşme) ve de bir ek protokol kabul edilmiştir (Güneş, 2007). 1958 tarihli Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri denizlerle ilgili hukuku uluslararası arenada ilk defa yazılı olarak ortaya koyan metindir.

Ancak, global ölçekte yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelerle birlikte açık deniz alanlarının altına isabet eden deniz yatağı ve toprak altının hukuksal statüsüne yönelik yeni iddialar ve 1960'ların ikinci yarısından itibaren, uluslararası deniz hukukunun çeşitli yönlerine ilişkin ortaya çıkan belirsizlik, uyuşmazlıklar ve düzensizlik ortamı deniz hukukunun kodifikasyonuna yönelik girişimleri devam ettirmiştir.

1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmesi sonrasında yeni bir deniz hukuku sözleşmesinin oluşturulması ihtiyacını ortaya çıkaran nedenler;

- Ülkelerin doğal kaynaklara olan ihtiyaçlarının artması,
- Karasal kaynakların yetersiz kalmaya başlaması,
- Teknolojik gelişmelerin deniz dibi ve toprak altındaki kaynakların kullanılmasına ve işletilmesine olanak sağlaması, bu alanların bakır, manganez, kobalt ve nikel içeren maden yumruları ve hidrokarbürler bakımından çok zengin olduklarının ortaya çıkması,
- Denizde trafiğin ve balıkçılığın giderek yoğunlaşması,
- Bağımsızlığına yeni kavuşmuş devletlerin eski kuralları tanımak istememeleri ve ülkelerini denizler yönünde genişletmeyi arzu etmeleri,
- Deniz zenginliklerinin gelişmiş devletlerce yağmalanmasının önlenmesi ve canlı kaynakların tükenmesinin önüne geçilmesi isteği,
- Devletlerin denizler üzerinde giderek artan, gelişigüzel iddialarını kurallara bağlamak arzusu,
- Deniz kirlenmesinin önlenmesi veya azaltılmasının sağlanmak istenmesi,
- Kıta sahanlığının dış sınırına ilişkin kriterlerin hızla gelişen teknoloji karşısında

*Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Deniz ve Çevre Araştırmaları Dairesi, Ankara.

anlamını yitirmesi ve bu kriterlerin değiştirilmesine yönelik itirazlar,

- Takımda devletlerine ait deniz alanlarının belirlenmesi,
- Zararsız geçişin tanımlanması ve karasularının genişliğinin belirlenmesi ihtiyacı,
- Bilimsel araştırma faaliyetlerinin tabi olacağı hukuksal rejimin belirlenmesi isteği,

olarak belirtilmektedir (Ilgaz, 2009).

Tüm bu gelişmeler etkisinde Deniz Hukuku Konferanslarının ikincisi 1960 yılında, Cenevre’de toplanmış ancak toplanma nedenlerine (kara sularının genişliği konusunun karara bağlanması gibi) cevap oluşturacak herhangi bir sonuç elde edilemeden başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1973-1982 yılları arasında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı ise, deniz hukuku gelişiminde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin (BMDHS) kabulü ile sonuçlanmıştır. Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı, deniz hukukuna ilişkin yüzü aşkın konunun, önceden hazırlanmış bir sözleşme metni olmaksızın müzakere edildiği, geniş kapsamlı ve bir hayli uzun bir süreç olmuştur. Bu süreçte hem deniz hukukunun mevcut kurumları yeniden gözden geçirilmiş hem de daha önce hukuksal bir düzenlemenin konusu olmayan yeni kavram ve ilkeler müzakereye açılarak, deniz hukukunda kapsamlı bir reform anlamına gelecek bir çalışma gerçekleştirilmiştir. 157 devletten 3000’e yakın delege katılımı ile üç ayrı komite şeklinde yürütülen çalışmalar 9 yıl sürmüş ve bu süre zarfında değişik merkezlerde yapılan 11 ayrı dönem toplantısında gerçekleştirilen müzakereler sonucunda, 320 madde ve 9 ekten oluşan nihai Sözleşme metni 10 Aralık 1982 yılında Montego Bay’de (Jamaika) kabul edilmiştir (Güneş, 2007). Deniz hukukunu düzenleyen en kapsamlı metin olan bu Sözleşmeye “Denizler Anayasası” da denilmektedir. Ancak, Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) de yer

aldığı birçok sanayileşmiş ülke Sözleşmenin derin deniz madenciliğinin pratikte gelişimine engel olduğunu düşünerek 1982 yılında imzalanan bu Sözleşmeye taraf olmamıştır. Uzun süren müzakereler sonrasında Sözleşmenin XI. Bölümü (derin deniz alanlarında madencilik prospeksiyon, arama ve işletme faaliyetlerini düzenleyen bölüm) 28 Temmuz 1994 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilen kısaca Uygulama Antlaşması olarak anılan “BMDHS’nin XI. Bölümünün Uygulanmasına İlişkin Antlaşma” sonrasında Sözleşme 16 Kasım 1994 yılında yürürlüğe girebilmiştir. Günümüzde Sözleşmeye taraf olan ülke sayısı 166, antlaşmaya taraf olan ülke sayısı ise 146’dır. Ancak, aralarında ABD, Kolombiya, İsrail, Peru, Venezüella ve Türkiye gibi ülkelerin yer aldığı yaklaşık 30 ülke henüz Sözleşmeye taraf değildir (www.un.org/Depts/los).

16 Kasım 1994 tarihinde yürürlüğe giren BMDHS, uluslararası hukukun deniz hukuku alanındaki düzenlemelerini tek bir metin altında birleştirmesinin yanı sıra pek çok yenilikler getirmesi ile dikkat çekmektedir.

BMDHS’in amacı denizlerde ve okyanuslardaki bilimsel, ticari ve ekonomik faaliyetleri kontrol etmek ve gerekli sınırlandırmaları düzenlemek ve aynı zamanda deniz ve deniz çevresi ile ilgili izlemeleri yaparak bu alanların korunmasını sağlamaktır. Günümüzde, okyanuslar ve deniz hukuku ile ilgili tüm faaliyetlerin BMDHS kurallarına uygun olması gerektiği dünya çapında kabul görmüştür.

DENİZ ALANLARINA İLİŞKİN BAZI KAVRAMLAR

Coğrafi ve fiziki bakımdan bir bütünlük arz eden denizler, hukuki bakımdan deniz tabanları, nitelikleri ve tâbi oldukları rejimler itibarıyla çeşitli alanlara bölünmüştür. Deniz alanları temelde iki ana gruba ayrılmaktadır: ulusal yetkiye tâbi deniz kesimi ve ulusal yetki alanlarının ötesindeki deniz kesimi.

Denizlerin hukuki rejiminin gösterdiği farklılıklara göre, denizlerdeki muhtelif alanlar aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir (Sur, 2006):

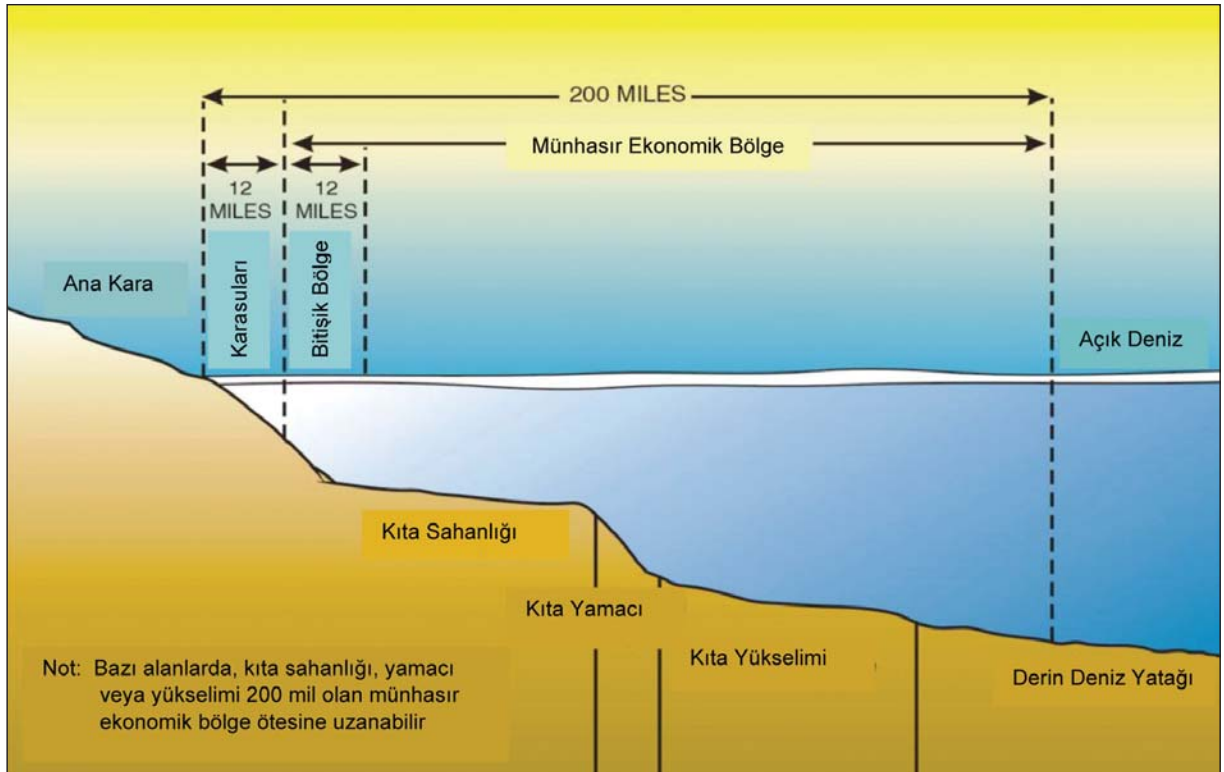
- 1- Ulusal sınırlar içinde kalanlar (iç sular, kara suları, takımadada suları ve belli ölçülerde uluslararası boğazlar),
- 2- Ulusal sınırlar dışında, kıyı devletinin ilanı ile belirli işlevsel münhasır yetkileri olan yerler (bitişik bölge, münhasır ekonomik bölge, münhasır balıkçılık alanları). Kıta sahanlığı ise ilana bağlı olarak oluşmayıp, ulusal sınırların dışına da uzanan geniş bir bölümü içerir.
- 3- Hiçbir devletin yetkisinde bulunmayıp herkesin serbestçe girip yararlanabileceği açık deniz ise ayrı bir alandır.

1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuğu Sözleşmesi deniz bölgelerinin oluşturulmasını ve sınırlarının çizilmesini belirleyen genel çerçeveyi oluşturarak, deniz alanlarını ve onların hukuki rejimlerini de tanımlar.

Esas Hat (Esas çizgi)

Uluslararası deniz hukuku devletin deniz ülkesi için ayrı hukuki rejimlere tabi tuttuğu deniz alanlarının sınırlarının ve genişliğinin belirlenmesini gerektirir. Bu bağlamda, devletin deniz ülkesinin tanımlanması ve belirlenmesinde en önemli ölçüt, esas hat olarak adlandırılan kıyı çizgisidir. Deniz hukukunda esas hat (base line) devletin yetkisine tabi olan deniz alanlarının ölçülmeye başlandığı hattır (Kuran, 2006). İç sular rejiminin geçerli olduğu deniz kesimi ile kara suları rejimini ve diğer deniz alanlarını ayıran sınır kara alanlarının iç sınırı olan esas hat (kıyı çizgisi) tir. Farklı hukuki rejimlerin geçerli olacağı deniz alanlarının ve sınırlarının tespiti için esas hattın belirlenmesinde 2 yöntem kullanılır (Günsel, 2012).

1. Normal esas; suların en alçak olduğu zamanda ki coğrafi kıyı çizgisine eşittir.
2. Düz esas; kıyı fazla girintili ve parçalanmış ise veya kıyının hemen yakınında

1 nm = 1,852 metre

Şekil-1 1982 BMDHS'ne göre Deniz Alanları (ECORYS 2014).

adalar, sağlıklar veya kayalıklar bulunuyor ise, bu tür kıyılarda iç sınır kıyının uygun uç noktalarını birleştiren düz hatlar esas alınarak belirlenmektedir.

1958 Cenevre Kara suları ve Bitişik Bölge Sözleşmesinin 3. ve 4. ve 1982 BMDHS'nin 5-7. Maddelerinde kara sularının genişliğini ölçmeye yarayan hattın sahil boyunca uzayan en düşük cezir hattı olduğu, girintili çıkıntılı sahillerde veya kıyının yakınında adalar, sığlıklar, kayalar mevcut ise düz esas hat yöntemi uygulanacağı belirtilmektedir.

Devletlerin egemen haklara sahip olduğu deniz ülkesi, esas hatla kara ülkesi arasında kalan iç sular ve bu hattın ötesine uzanan kara sularından oluşur.

İç Sular

İç suları tanım olarak; kara sularının ölçülmeye başlandığı esas hattın kara tarafında kalan deniz alanlarıdır (Kuran, 2007). İç sular, kara sularının iç sınırı ile kara ülkesi arasında kalan deniz kesimidir (Toluner, 1996).

İç sular, kıyı devletinin kara ülkesine en yakın sularını teşkil eder ve kıyı devletinin bir parçası olarak kabul edilir. İç suların dış sınırı, kara sularının genişliğinin ölçüldüğü esas hatlardır (Sur, 2006). Koylar, körfezler, limanlar, kapalı denizler ve iç denizler ile düz esas hatların gerisinde kalan sular iç suları teşkil eder (Baykal, 1998).

Kıyı devletinin bir parçası olarak kabul edilen iç sular, uluslararası hukukun getirdiği bir takım sınırlamalara tabi olmaksızın, kıyı devletinin yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kullanabileceği mutlak egemenlik sahası anlamına gelmektedir (Seymen, 2010; Sur, 2006). Bu nedenle Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde, iç suların hukuki rejimiyle ilgili ayrıntılı düzenlemelere yer verilmemiştir (Yang, 2006).

İç sular devletin mutlak egemenliğine tabi olmakla birlikte, deniz alanlarının ve özellikle bunlar üzerinde gerçekleştirilen deniz taşımacılığı gibi bazı faaliyetlerin özelliği gereği yabancı bayraklı gemilerin giriş ve çıkış yapmak zorunda oldukları alanlardır (Özman, 2006). Dolayısıyla iç sularda geçerli olan mutlak devlet egemenliğinin uluslararası örf ve adet hukuku ya da uluslararası antlaşmalar yoluyla sınırlandırılması mümkündür (Yang, 2006).

Kara Suları

Kara suları, devletin kara ülkesi veya iç sularının dış sınırından itibaren açık denize doğru, devletin kendi milli mevzuatına dayanarak milletlerarası hukukun kabul ettiği belirli bir genişlikteki deniz alanıdır (Pazarcı, 2005; Bozkurt vd., 2004). Bir başka deyişle kara suları, devletin sahilleri veya iç sularının dış sınırı (normal esas çizgi veya düz esas çizgi) ile açık deniz arasında belirli genişlikteki bir deniz alanını ifade eder. Dolayısıyla kara suları kavramı coğrafi bir kavram olmaktan çok hukuki bir kavramdır (Özman, 2006). Kara suları iç sularla birlikte devletin deniz ülkesini oluşturur.

Kara sularının genişliği meselesi, milletlerarası hukukun en çok uğraştığı konulardan birisidir. Kara sularının genişliği meselesi ile ilgili geniş çaplı bir konvansiyonda ilk düzenleme III. Deniz Hukuku Konferansı sonucunda 1982 yılında imzalanan Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde yapılmıştır (Bozkurt, 2006).

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 2. Maddesine göre "kara suları"; kara ülkesinin ve iç sularının ve bir takımada devleti olması halinde takımada sularının ötesinde kıyısına bitişik ve kara suları olarak tarif edilen bir deniz kuşağını kapsar. Sözleşmenin 3. Maddesinde her devletin kara sularının genişliğini tespit etme hakkına sahip olduğu belirtilirken, bu alanın tespit edilen esas hatlardan itibaren 12 deniz milini aşmayan genişlikte olması gerektiği öngörülmüştür.

1982 BMDHS'ne göre kara sularının hukuki statüsü gereğince kıyı devleti, bu sulara ve üzerindeki hava sahasında geniş yetkilerle donatılmıştır. Kıyı devletinin kara sularında egemenliği kara suların deniz yatağını ve toprak altını ve aynı zamanda üzerindeki hava sahasını da kapsar. Kıyı devleti kara sularına sahip olmakla bu yetkisini ilana tabi olmaksızın kullanabildiği belirtilmektedir.

Kara suları devletin egemenliğine tabi deniz alanları içerisinde yer almakla birlikte, açık denizlerin serbestliği ilkesi çerçevesinde deniz seyrüseferlerinin kesintisiz gerçekleştirilebilmesi için kıyı devletinin bu alanlardaki yetkilerine birtakım sınırlar getirilmiştir. Bu sınırlamalardan en önemlisi “zararsız geçiş” hakkıdır. BMDHS'nin 17. Maddesine göre sahili bulunsun veya bulunmasın, bütün devletlerin gemileri, sahildar devletin barışına, düzenine veya güvenliğine zarar vermeden kara sularından zararsız geçiş hakkından yararlanırlar. Ayrıca, sahildar devletin gemiler üzerindeki yargılama hakkında da bazı kısıtlamalar yapılmıştır. Milletlerarası hukukun getirdiği bu kısıtlamalar dışında sahildar devletin egemenliği tamdır (Bozkurt, 2006).

Bitişik Bölge

Bitişik bölge tanım olarak, kara sularına bitişik olan ve kıyı devletinin belirli bir genişliğe kadar bazı konularda yetkilerini kullandığı açık deniz alanını ifade eder (Kuran, 2006).

1958 Cenevre Konferansı'nda, Kara suları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi'nin 24. maddesinde bitişik bölgeye dair bir sınır da getirilmek suretiyle düzenleme yapılmıştır. 1982 BMDHS ile (33. Madde), 1958 Sözleşmesi'nden farklı olarak yine kara sularının iç sınırından başlayarak genişliği 24 mile çıkarılmıştır. Belirli bir bitişik bölgenin gerçek genişliği bitişik bölge genişliğinden kara suları genişliği çıktıktan sonra kalan alanı temsil etmektedir.

Bitişik bölge tanımının geçmişi incelendiğinde; tanımın ortaya çıkışının kara sularının dar olduğu döneme uzandığı görülür. Böyle bir bölgenin ihdas edilme ihtiyacı, kara sularının 3 mil olarak uygulandığı dönemlerde devletlerin bazı çıkarlarını yeterince koruyamadığı gerçeğine dayandırılmaktadır (Toluner, 1996). Yani, bitişik bölgenin doğması, sahildar devletlerin menfaatlerini onların milli hukukları ve düzenlemelerine karşı azami şekilde koruma ve açık denizlerin serbestiyetinin devamını sağlama ihtiyaçlarından kaynaklanmıştır (Bozkurt, 2006).

Kıta Sahaneliği

Coğrafi anlamda kıta sahanlığı, kıyı devletin kara ülkesinin denizin altında süren doğal uzantısı olarak tanımlanır. Diğer bir deyişle, komşu karanın deniz altında uzanışı gibi görünen, karaların kenarında, kıyıdan açığa doğru eğimin belli şekilde arttığı yere kadar uzanan, az eğimli sığ denizlere sahip saha coğrafi anlamda kıta sahanlığı alanıdır (Pazarcı, 1984). Kara ülkesi ile okyanus arasında yukarıdan aşağıya doğru jeolojik anlamda kıta sahanlığı, kıta yamacı ve kıta yüksekliği unsurları yer almaktadır (Pazarcı, 1990).

Hukuki anlamda kıta sahanlığı ise, kıyı devletin, kara sularının ötesinde fakat kıyıya bitişik sualtı alanlarının deniz yatağı ve toprak altındaki cansız kaynaklarını araştırma ve işletme konusunda münhasır egemen haklara sahip olduğu bir deniz alanı olarak tanımlanmaktadır (Kuran, 2006). Hukuki kavram olarak, kara sularının ötesinde başlayıp belirli bir uzaklık ve derinliğe kadar giden deniz tabanı ve toprak altını belirtmektedir (Sur, 2006). Coğrafi anlamda kıta sahanlığı, hukuki anlamdaki kıta sahanlığının sadece bir bölümünü oluşturmaktadır. Hukuki açıdan bu kavram; coğrafi anlamdaki kıta sahanlığını, kıta yamacını ve kıta yükseliminin tümünü içermektedir (Pazarcı, 2007). Bu nedenle coğrafi açıdan kıta sahanlığı, hukuki anlamda kıta sahanlığı ile karıştırılmamalıdır.

Kıta sahanlığı bölgesi genel olarak, doğal kaynakların aranması ve işletilmesi konusunda kıyı devletinin sınırlı egemenliğine tabi, güvenlik, ulaşım ve canlı kaynaklardan yararlanma açısından üzerindeki su kütlesi açık deniz statüsüne sahip, kıtaların kıyı çizgisi ile deniz dibine inen doğal uzantısı olarak ifade edilmektedir (Özkan, 2015).

Kıta sahanlığı 1945 yılında ABD Başkanı Truman'ın yayınladığı bir bildiri ve onu takiben imzalanan uluslararası sözleşmeler ile hukuki kimlik kazanmış, uygulanan uluslararası hukuk kuralları ve bu konuda ortaya çıkan uyumsuzluklara ilişkin uluslararası yargı kararları ile şekillenmiştir. Kıta sahanlığı kavramının uluslararası hukuk içine girmesi ile denizlere kıyısı bulunan bütün devletler sadece ülkelerini genişletmekle kalmıyor, o denizlerde bulunan bütün kaynakları kendileriyle sınırlandırmış bulunuyorlardı (Taşdemir, 2002).

1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmesi ile kıta sahanlığının dış sınırının saptanmasında "200 metre derinlik" ölçütünün yanında, büyük tartışmalara neden olan "işletilebilirlik" ölçütünü de (doğal kaynakların işletilmesi olanağının bulunduğu derinlik ölçütü) getirmiştir (Burada önemli olan, kıyı devletinin işletilebilirlik olanağının olması değil, anılan bölgenin işletilebilirlik olanağının bulunmasıdır). Bu durum karşısında, hukuki bakımdan kıta sahanlığı kavramının coğrafi anlamda kıta sahanlığı kavramını aştığı kabul edilir (Pazarcı, 1984).

Kıta sahanlığı kavramı 1982 BMDHS ile yeniden düzenlenmiştir. 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nde olduğu gibi kıta sahanlığının coğrafi ve jeolojik anlamından ayrılan bir tanıma sahip olmuştur. Hukuki bir kavram olarak kıta sahanlığı, BMDHS'nin 76. Maddesinde,

"Bir kıyı Devletinin Kıta Sahanlığı, kara ülkesinin doğal uzantısı boyunca Kara sularının ötesinde kıta kenarının dış sınırına kadar uzanan veya kıta kenarının dış sınırının (200 mile

kadar uzanmadığı) yerlerde, Kara sularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 mile kadar uzanan su altı alanlarının deniz yatağı ve toprak altını kapsar. Kıta kenarı, kıyı Devletinin kara kütlesinin su altında kalan uzantısını kapsar ve kıta sahanlığının, kıta yamacının ve kıta yükseliminin deniz yatağı ve toprak altından ibarettir. Kıta kenarı, okyanus sırtına sahip olan okyanus tabanı ile toprak altını kapsamaz." şeklinde tanımlanmıştır.

Kıta sahanlığı dış sınırını belirleyen kıta dış eşiği kara sularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz milinin ötesine uzanması durumunda 76. Maddenin 4. ve 6. Paragraflarında belirtilen esaslar ile sınırlandırılmıştır.

Görüldüğü üzere 76. Madde, mevcut kıta sahanlığı tarifini değiştirmiş, ayrıca kıta sahanlığının bir devlet ülkesinin "doğal uzantısı" olduğunu belirterek, ilke olarak kıta kenarının uç noktasına kadar devam edeceğini kabul etmiştir. Bu durumda, hukuki kıta sahanlığı kavramı coğrafi anlamdaki kıta sahanlığı (kıta şelfi) ile kıta yamacı ve kıta yamacı eteğinin tümünü içeren bir kavram haline gelmiştir. Yine Sözleşme'nin bu maddesine göre, kıta uzantısının 200 milden dar olduğu kıyılarda, kara sularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 mil genişlikteki deniz alanlarının deniz yatağı ve toprak altı da kıta sahanlığıdır. Bu, hukuki anlamda kıta sahanlığı kavramının, kıta kenarının yeterli genişlikte olmadığı durumlarda, okyanus tabanının bir bölümünü de içerebileceğini göstermektedir. Böylece, kıta sahanlığı üzerinde hak tesis etmeyi doğal uzantı esasına dayandıran ilke değişikliğe uğramıştır (Doğru, 2003).

Coğrafi kıta sahanlığı ortalama 130 metre derinliğe inmektedir. Ancak 600 m derinliğe kadar inen yerler de vardır. Genişliği ortalama 7 km olup, Sibiry'a'nın kuzeyinde olduğu gibi 700 km ye kadar çıkabilmektedir (Taşdemir, 2002).

Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)

Münhasır Ekonomik Bölge kavramı 1960 Konferansı'ndan sonra gelişmiş ve 1982 BMDHS'nde yazılı ve pozitif düzenlemeye kavuşmasından önce örf ve adet kuralı olarak uygulanmıştır. 1982 BMDHS'nde münhasır ekonomik bölge (MEB), kıyı devletine kara sularının ölçülmeye başlandığı hattan itibaren 200 mil genişlikteki deniz alanında kalan su tabakası ile deniz yatağı ve onun toprak altında münhasır ekonomik haklar ve yetkiler tanıyan deniz alanı olarak tanımlanır. MEB özel hukuki rejime tabidir; kıyı devletinin hak ve yetkileri ile diğer devletlerin hakları ve serbestlikleri BMDHS'nin ilgili maddeleriyle düzenlenmiştir. MEB, BMDHS'nin 55'ten 60'a kadar olan maddelerinde açıklanmıştır.

Söz konusu bölgede gerek deniz yatağı altında, gerekse içerisinde su yüzeyi toprak altı ve üstü canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması, muhafazası, işletilmesi, korunması ve idaresine ilişkin kıyı devletine önemli ekonomik haklar ve yetkiler veren bir kavramdır (Kuran, 2009). Bu alan kıyı devletinin mutlak egemenliği altında bir alan olmayıp, kıyı devletine sadece doğal kaynaklar üzerinde münhasır yetkiler tanıyan bir deniz alanıdır. Bu hukuksal statü diğer devletlerin bu alanı diğer konularda serbestçe kullanmaya devam edebilecekleri anlamına gelir. Diğer bir ifade ile doğal kaynaklar dışında münhasır ekonomik bölge, açık denizlerin sağladığı neredeyse bütün hakları diğer devletlere sağlamaktadır.

Öyle ki, BMDHS'nin "Münhasır Ekonomik Bölgede Diğer Devletlerin Hakları ve Yükümlülükleri" başlıklı 58. Maddesine göre diğer devletler, bu alandaki deniz ulaşımına, bu alan üzerindeki hava ulaşımına, telekomünikasyon kabloları veya enerji nakil boruları döşemeye, bilimsel araştırmalar yapmaya ve devletler hukuku açısından kabul edilen diğer faaliyetlere ilişkin hakları kullanmaya devam edebilirler.

Kıyı devleti münhasır ekonomik bölgede ekonomik nitelikli haklar dışında üç ana

konuda idari ve yargı yetkisine sahiptir. Bu konular; her türlü tesis, araç yapay adaların bu alana yerleştirilmesi ve kullanılması deniz bilimsel araştırmaları ve deniz çevresinin korunması ve düzenlenmesidir (Kuran, 2009).

MEB kavramının ortaya çıkışı uluslararası deniz hukuku bakımından çok önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Çünkü, Devletlerin büyük oranda artan egemenlik iddialarını bir ölçüde durdurabilecek aynı zamanda da denizcilik açısından gelişmiş ve gelişmemiş devletler arasında bir denge kurulmasını sağlayacak bir araç olduğu belirtilmektedir. MEB kavramının ortaya çıkışında Latin Amerika Devletleri'nin iddiaları ve uygulamaları etkili olmuştur (Bozkurt, 2006).

Münhasır Ekonomik Bölge kavramı daha çok ekonomik ve hukuksal bir anlama sahiptir. Kıta sahanlığı kavramı ile karşılaştırıldığında MEB kavramının daha geniş bir uygulama alanı vardır. Bu nedenle ülkeler genelde kıta sahanlığı yerine MEB kavramının üzerine yoğunlaşmaktadır.

Kıyı devletinin münhasır ekonomik bölge üzerinde uluslararası deniz hukukunun tanıdığı yetkilere sahip olabilmesi için kıyıların ötesinde münhasır ekonomik bölge ilan etmesi şarttır.

Kıta sahanlığı ile belirlenen ekonomik çıkarların ülkeler için yeterli gelmemesi 1982 tarihli Sözleşmede Münhasır ekonomik bölge tanımını ortaya çıkarmıştır. Münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı arasındaki farklar incelendiğinde;

1. Kıta sahanlığı doğal oluşumdur, münhasır ekonomik bölge ise sunidir.
2. Kıta sahanlığı istisnalar halinde 350 mile kadar çıkabilmektedir. Münhasır ekonomik bölge ise mutlak olarak 200 milidir.

3. Münhasır ekonomik bölge kıta sahanlığından farklı olarak su kütleindeki kaynaklara da sahip olma hakkını içerir
4. Münhasır ekonomik bölge de balıkçılık, bilimsel araştırma yapma ve suni ada yetkisi kıyı devletine aittir.

Açık Deniz

1958 Cenevre ve 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmelerine göre Açık Deniz, hiçbir devletin ülkesine, egemenliğine ait olmayan iç sular, kara suları, takımda devletlerinin takımda suları ve münhasır ekonomik bölge dışında kalan uluslararası deniz alanını kapsamaktadır (Pazarıcı, 2008; Kuran, 2009). BMDHS'nin 87. Maddesine göre, açık denizler, sahili bulunsun veya bulunmasın tüm devletlerin yararlanmasına açık bir alan olup burada açık denizlerin serbestliği ilkesi geçerlidir. Açık denizler serbestisi bu sözleşmenin ve uluslararası hukukun diğer kuralları tarafından konulmuş olan şartlara göre kullanılır.

Deniz yatağı rejiminin ayrıca düzenlenmesi nedeniyle açık denizden yalnızca su alanının anlaşılması gerekmektedir (Pazarıcı, 2008). Bu serbesti hem kıyısı olan, hem de kıyısı olmayan devletler için diğerleri yanında aşağıdakileri kapsar (Günsel, 2012).

- ✓ seyrüsefer serbestisi,
- ✓ uçuş serbestisi,
- ✓ kısım VI'ya (kıta sahanlığı) tabi olmak üzere sualtı kablo ve boru hattı döşeme serbestisi,
- ✓ kısım VI'ya (kıta sahanlığı) tabi olmak üzere suni adalar ve uluslararası hukukun izin verdiği diğer tesisleri inşa etme serbestisi,
- ✓ bölüm 2'de (açık denizin canlı kaynaklarının muhafazası ve idamesi) belirtilmiş olan şartlara tabi olmak üzere balıkçılık serbestisi,

- ✓ kısım VI (kıta sahanlığı) ve XIII'e (deniz bilimsel araştırması) tabi olmak üzere bilimsel araştırma serbestisidir.

DEĞİNİLEN BELGELER

Baykal, F.H. 1988. Deniz Hukuku Çalışmaları, Alfa/ Aktüel Kitabevleri, İstanbul.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara, 1982. bkz. <http://did.cevreorman.gov.tr/did/Files/UNCLOS.pdf>, erişim: 28 Mart 2011.

Bozkurt E., 2006. Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı, Uluslararası Hukuk ve Politika Cilt 2, No: 5 ss.50-74.

Bozkurt, E., Kütükçü M.A., Poyraz Y. 2004. *Devletler Hukuku*, 4 Baskı, Ankara.

Doğru, S. 2003. Uluslararası Hukukta Kıta Sahanlığı ve Ege Denizi Kıta Sahanlığı Uyuşmazlığı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

ECORYS 2014. Study to investigate the state of knowledge of deep-sea mining. Final Report, commissioned by the European Commission-DG Maritime Affairs and Fisheries, Rotterdam, Brussels, 192 p.

Güneş, Ş.A. 2007. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku sözleşmesi ve deniz çevresinin korunması, AÜHFD, C.56, sayı 02, 1-37.

Günsel, İ.S. 2012. Doğu Akdeniz uluslararası sularının hukuki durumu ve kıyı devletlerinin doktrin ve politikaları. Doktora tezi.

Ilgaz, H. 2009. Denizde Bilimsel Araştırmaların Uluslararası Hukukta Düzenlenmesi İhtiyacının Ortaya Çıkışı, Journal Of Naval Science and Engineering, Vol. 5 , No.1, p. 39-48.

Kuran, S. 2006. Uluslararası Deniz Hukuku, Arıkan Yayınevi, İstanbul .

Kuran, S. 2007. Uluslararası Deniz Hukuku, 2. Baskı.

Kuran, S. 2009. Uluslararası deniz hukuku, 3. Baskı. İstanbul.

Özkan, A. 2015. Kıta sahanlığının sınırlandırılmasında uluslararası uygulamalar: sözleşmeler, içtihat ve doktrin. Int. J. Social Science. No:3, p. 367-387.

- Özman, A. 2006. Deniz Hukuku I, Turhan Kitabevi, Ankara, S.29.
- Pazarcı, H. 1984. "Kıta Sahanelığı Kavramı ve Ege Denizi Kıta Sahanelığı Sorunu", Prof. Aziz Kök-lü'nün Anısına Armağan, Ankara: A.Ü. SBF Ya-yınları.
- Pazarcı, H. 1990. Uluslararası Hukuk Dersleri, II. Ki-tap, 2. Baskı, Ankara.
- Pazarcı, H. 2005. Uluslararası Hukuk Dersleri, II. Kitap, 8. Baskı, (Ankara).
- Pazarcı, H. 2007. Uluslararası Hukuk Dersleri, 2. Ki-tap, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Ankara: Tur-han Kitabevi.
- Pazarcı, H. 2008. .Uluslararası Hukuk, Ankara, An-kara:Turhan Kitap Evi, 2008.
- Taşdemir, F. 2002. "Türk-Yunan Kıta Sahanelığı Uyuşmazlığı", Prof. Dr. Ömer Teoman'a 55. Yaş Günü Armağanı, 2. Cilt, İstanbul: Beta.
- Toluner, S. 1996. Milletlerarası Hukuk Dersleri, 5. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul.
- Seymen, C. 2010. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine Göre Deniz Alanlarının Sınıflandırılması: Açık Deniz Rejimi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sur, M. 2006. Uluslar Arası Hukukun Esasları, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, s.293.
- Yang, H. 2006. Jurisdiction of the coastal state over foreign Merchant ships in international waters and the teritorial sea., Berlin.
- www.un.org/Depts/los. (son erişim Mart 2015).